

Det tysta landskapet:

Samerna och fjällen i det tidiga 1900-talets press

Frida Buhre

Texten ingår i:

Bruhn, Tommy (red.)

BERÄTTELSER, RETORIK OCH MEDIER

TEXTER TILL MINNE AV SOFI QVARNSTRÖM

Serie: Studia Rhetorica Lundensia nr 5

Sid. 175-191

<https://doi.org/10.37852/62.c107>

Studia Rhetorica Lundensia kan beställas via Lunds universitet: www.ht.lu.se/serie/rhetorical
E-post: skriftserier@ht.lu.se

Copyright The editors and the authors, 2020

All texts from this volume is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

All images are all rights reserved, and you must request permission from the copyright owner to use this material.

ISBN 978-91-89213-04-3 (print)

ISBN 978-91-89213-05-0 (PDF)

<http://doi.org/10.37852/62>

Studia Rhetorica Lundensia 5

ISSN 2002-2018

LUNDS
UNIVERSITET

Det tysta landskapet: Samerna och fjällen i det tidiga 1900-talets press

Frida Buhre

Häruppe bland Västerbotten fjällar midt mellan kala fjälltoppar, vid denna naturskönt belägna kyrkplatsen Fatmomakke, har under några dagar härskat ett rörligt lif, ovanligt för fjällens och den karga naturens folk. De annars tomma, till öfver ett tjugotal uppgående lappkåtorna och småstugorna ha endast på några få dagar befolkats, under liflig diskussion om, hvad komma skulle. Alla besjålas af en enda tanke: att söka få lappfolkets talan fram. (Hedenström, *Dagen*, 18 juli 1905)

I denna tidningsartikel av Gustav Z. Hedenström beskrivs en scen från den samepolitiska rörelsen under första årtiondet av 1900-talet. Den så kallade "lappfrågan" handlade om en politisk och retorisk mobilisering bland samerna för medborgerliga rättigheter – framförallt krävde de äganderätt av sina lappskatteland och inte enbart nyttjanderätt för renskötsel.

Denna problembeskrivning var dock inte etablerad i svensk press, där debatten istället handlade om huruvida samerna skulle försvinna som folk och om svenska staten borde "skydda" dem genom att tvinga kvar dem i vad man uppfattade som en autentisk samisk identitet. Centralt för denna argumentation var att samerna hade bäst chanser att överleva ifall de ägnade sig åt renskötsel i samklang med fjällens karga naturlandskap. Hedenström intog en retoriskt sett intressant position i denna debatt. Han använde målande, romantiserade scener av ett isolerat samiskt folk uppe i fjällen – kanske för att han såg samerna på det sättet eller kanske för att han visste att det var bilden hans publik och läsare hade – men hans mil-

jöbeskrivningar var ändå fyllda av politisk och retorisk aktivitet där ”fjällens och den karga naturens folk” besjålas av en önskan om att föra sin ”talan fram”. Denna text syftar till att diskutera hur dessa bilder – dessa retoriserade scener av fjällen – användes i svensk dagspress under tidigt 1900-tal för att argumentera för olika positioner i den samepolitiska frågan.

För att ta sig an detta tema utgår detta kapitel från en kombination av retorisk kritik (hur språkdräkt och miljöbeskrivningar ger stöd för olika politiskt laddade budskap), rumslig teori (hur bilden av och relationen till olika typer av rum alltid skapas genom kulturella, sociala och diskursiva praktiker), och postkoloniala perspektiv (hur retoriska praktiker kring rumslighet kan förstärka makthierarkier och bidra till en rasifierad retorik). Kapitlet bygger vidare på – och fungerar som ofullständig pendang till – det tema som Sofi Qvarnström undersöker i en rad texter: hur skogen retoriseras i svensk debatt under tidigt 1900-tal (Qvarnström 2016; 2017). Qvarnström beskriver hur förhållandet mellan natur och kultur omförhandlades i norra Sverige runt sekelskiftet 1900 på grund av stora omvälvningar i samhället (2017, 11). I debatten runt skogsfrågan målades en konflikt upp som i många hänseenden är parallell med den som rörde ”lappfrågan”: på ena sidan stod representanter för det moderna Sverige som drev utvecklingen framåt och på andra sidan grupper som bedrev småskaliga, ålderdomliga och mer autentiska näringar och som riskerade att trängas undan av mer moderna näringar. I Qvarnströms material finns alltså en utpräglad konflikt mellan skogsbönder som behövde skyddas mot skogsbaroner, och i det material jag undersöker finns en liknande konflikt mellan samer som behövde skyddas mot inflyttade svenska bönder. I båda dessa debatter kom det omgivande landskapet att tillmätas en stor betydelse. Qvarnström skriver att det är genom att ladda naturen – skogen respektive fjällen – med olika konnotationer som en politisk ståndpunkt grundas och kan föras fram. När dessa konnotationer formeras till större idékomplex fungerar de som *topoi*, alltså en typ av tankeplatser som en retor kan använda för att finna argument eller sortera in olika typer av information (2017, 11). I den följande texten så utreder jag följande topiker: fjällen och samerna som romantiserad fantasi för den svenska majoritetsbefolkningen; fjällen och samerna som tysta och oförmögna till politisk

debatt; fjällen som en naturlig påverkan på samiska rasegenskaper; och, slutligen, avsaknaden av andra landskap i debatten om samernas rättigheter. Jag analyserar hur dessa *topoi* kom att fungera rasifierande, det vill säga hur samerna tillskrevs egenskaper som ansågs naturliga och oföränderliga från generation till generation, och som värderades lägre än majoritetssvenskars egenskaper. Det teoretiska bidraget med denna text är att visa hur vissa topiker kring ett specifikt landskap kan fungera rasifierande, och därmed ge ytterligare förståelse för hur postkoloniala relationer formats i Sverige.

Bakgrund till den samepolitiska mobiliseringen

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet skedde flera förändringar som påverkade svensk samepolitik och synen på samer under lång tid framöver. Nationalstaten Sverige intensifierade sin kontroll över Västerbotten, Norrbotten och Jämtland och fler svenska bönder och nybyggare flyttade dit. Uppodlingen och avvittringen av dessa marker pågick (till majoritetssvenskar, inte till samer), tågnätet byggdes ut och en industrialisering av skogsbruket påbörjades. De utbredda vattenkraftverken och den moderna gruvsdriften hade ännu inte fått fäste, men var på frammarsch. Industrialiseringen kom dock inte att bli huvudfokus för den samisksvenska diskussionen i pressen under denna tid, även om den dominerade diskussionen om majoritetssvenskars roll i koloniseringen av Norrland. När samer diskuterades var det istället renskötselns relation till de svenska bönderna som skulle utredas.

En viktig vändpunkt kom med renbeteslagen år 1886, som därefter varit den enskilt viktigaste lagen för svensk samepolitik. Patrik Lantto och Ulf Mörkenstam har utrett hur lagen definierade om samernas tidigare beskattningsrätt till en rätt att nyttja land för renskötsel (2008b, 29). Omdefinieringen innebar att samerna förlorade de rättigheter som en äganderätt skulle ha inneburit, och att de starkt motarbetades från att bli bofasta på sina lappskatteländ, bedriva jordbruk, skogsbruk, eller på annat sätt få intäkter i form av fiske eller jakt (Lantto & Mörkenstam 2008a, 144). Lagen delade också den samiska gruppen i två: de 'autentiska' samerna

med nyttjanderätt och alla de som förlorade nyttjanderätten för att de inte ansågs tillräckligt 'autentiska'. Denna indelning innebar en glidande skala, men i den första gruppen ingick framförallt nomadiserande samer som bedrev intensiv fjällrenskötsel, och i den senare ingick många av de icke-renskötande, skogsrenskötare, och de helt eller delvis bofasta samerna, samt till viss del de som bedrev extensiv renskötsel (Lantto 2000, 32).

Ungefär samtidigt etablerades en förhållandevis ny syn på samerna, där svensk dagspress, encyklopedier, vetenskapliga artiklar och olika skrivelser på riksdagsnivå och inom lappfogdesystemet började beskriva samerna som en kvarleva från det förflutna.¹ Johannes Fabian använder begreppet *allokronism* för att beskriva hur en sådan kolonial retorik skapar en temporal distans som rättfärdigar erövring av landtillgångar (2002, 32). I Sverige etablerades en sådan allokronistisk retorik och olika lagstiftningar och politiska åtgärder växte fram som syftade till att skydda och bevara vad man upplevde som den samiska kulturen och identiteten, den så kallade lapp-skall-vara-lapp-politiken (se t.ex. Mörkenstam 1999, 79–114; Lantto 2000, 40–47; Karlsson 2002, 20f.; Lundmark 2002, 152–184, Pusch 1998). Denna exotiserande och romantiserande syn sammanflätades med ett biologiskt, alltså nedärvt, rasbegrepp där rashierarkier knöts till en yrkesutövning som ansågs biologiskt betingad.

Denna utveckling inom samepolitiken och i attityderna mot samer ledde till protester från den samiska gruppen. Politiskt engagerade samer – främst i Västerbotten med Elsa Laula och Torkel Tomasson i spetsen – startade den första politiska rörelsen, som var mest aktiv under åren 1903–1907. De argumenterade för äganderätt av lappskatteländen, för rätten att bli bofast och ägna sig åt odling, för rätten att beskattas som majoritetsvenskar och senare, när nomadskolesystemet infördes, så protesterade de och ville ha ett likvärdigt skolsystem. Laula reste runt i hela Sverige och höll agitatoriska föredrag för samiska rättigheter och tidningarna skrev flitigt om henne, i något som kom att likna ett mediedrev. Det är dessa artiklar som utgör materialet för denna studie.

¹ Se t.ex. Wiklund (1911) och Lundborg (1929) som – i form av sakpåståenden – ger uttryck för åsikten att samerna var på väg att försvinna. Lennart Lundmark har visat att denna syn inte var lika etablerad före 1800-talet då debatten istället kretsade kring huruvida samerna riskerade att flytta till Norge, Finland eller Ryssland och bedriva värdefull handel där om den svenska staten behandlade dem illa (Lundmark 2008, 20–69).

För att förstå bakgrunden till konflikten mellan majoritetssvenskar och samer och den samiska mobiliseringen så kan Lloyd Bitzers teori (1968) belysa den retoriska situationen: det trängande problemet utgjordes av samernas anspråk på äganderätt och konflikten mellan renskötare och bönder. Publiken som den svenska pressen vände sig till utgjordes i hög grad av en majoritetssvensk, norrländsk befolkning och en majoritetssvensk, urban befolkning i södra Sverige och i mindre grad av en samisk befolkning. Det fanns diverse begränsande omständigheter för att lösa konflikten både på ett materiellt plan (två grupper gjorde anspråk på samma marker) och på ett retoriskt plan (vem skulle kunna övertyga publiken – med dess skilda politiska sympatier och verklighetsuppfattningar – om att deras anspråk och förslag på lösningar var rättvisa och rimliga?). Utifrån denna retoriska situation blev den frammanade bilden av landskapet ett centralt retoriskt verktyg för möjligheterna att övertyga för olika ståndpunkter.

Fjällens topiker: Vildhet, autenticitet, naturanpassning och frånvaro av alternativa miljöer

Att undersöka hur fjällen användes övertygande i ”lappfrågan” innebär att förhålla sig till större kulturella föreställningar om olika typer av landskap och deras egenskaper. Kulturgeografisk forskning delar ibland in spatiala relationer i urbanitet, regionalitet och natur. I mitt källmaterial förkroppsligades *staden*, något schematiserat, av ett svenskt kodat Stockholm medan *regionen* gestaltades av de svenskt kodade kuststäderna och skogsområdena, som fungerade som kontrast mot *naturen* i form av de samiskt kodade fjällen. Naturen kommer i denna uppdelning framförallt att förkroppsliga en fantasi, dels om det oföränderliga och cirkulära men också om det orörda och vilda, som ligger utanför stadens, odlingens och regionens domäner. Även om idén om periferi genomgått förändringar så visar Tommy Bruhn (denna volym) hur liknande positioner förhandlas och ifrågasätts i samtida norrländsk populärmusik. Det finns inget neutralt refererande över att beskriva den svenska geografin på detta sätt, utan olika aktörer formar bilden av landskapet. Karin Johannisson (1984) diskuterar hur natur tenderar att ställas i kontrast till civilisation:

DET TYSTA LANDSKAPET

Vad är då vild natur? Något givet svar går inte att fixera, utan frågan måste besvaras längs en glidande skala. Begreppet vildmark respektive civilisation placeras då som de båda ytterpolerna i ett spektrum där mittpunkten utgörs av odlingslandet – sammansmältningen av naturen och människans resurser. Graden av ”vildhet” står alltså i omvänd proportion till graden av mänsklig kontroll. (Johannisson 1984, 17)

En liknande natursyn kan urskiljas i det material jag studerar där majoritetssvenska journalister beskriver hur samerna stod nära det vilda, att deras kultur inte var ”civiliserad” och gav uttryck för uppfattningen att samerna inte kultiverat jorden.² Vad innebär det för samernas politiska position att de bedömdes leva och tillhöra vildmarken?

Qvarnström beskriver, med hjälp av Patrik Mehrens och Jon Viklunds begrepp *retorisering*, hur betydelseförskjutningar kan ladda vissa ord eller teman med mer betydelse:

Sådana betydelseförändringar eller betydelseförskjutningar kan beskrivas med termen *retorisering*, vilket innebär en process där ett visst språkbruk blir mer retoriskt, i meningen mer effektivt eller verksamt. Den argumentativa kraften hos ett ord ökar. Sådana betydelseförändringar skapar rum för nya typer av argument. Formulerat i retoriska termer uppstår nya topoi (platser för skapande av argument), och dessa topoi uppstår som en följd av utvecklingen av nya idéer, värderingar och sociala strukturer. (Qvarnström 2017, 11)

Retorisering innebär alltså att ett visst språkbruk eller tema får en förskjuten betydelse, blir mer retoriskt effektiv och att nya topiker uppstår. Jag menar att fjällen retoriseras i debatten om ”lappfrågan” och går här igenom några exempel från pressartiklar för att visa hur ett antal topiker användes och laddades med rasifierade konnotationer.

Den första topiken jag vill diskutera är ett sammanhängande idékomplex där fjällen romantiserades, vilket också påverkade synen på samerna. Ett exempel på detta kommer till uttryck i Anna Lindhagens rapport i *Idun*, under rubriken ”Lappfolket vid nykterhetskurserna i Stockholm”.

---

² För en diskussion om hur olika former av renkötsel bedömdes som ”vilda”, se Uppman 1978, 47ff.; och för en diskussion om dagens syn, där renarna i vidare bemärkelse ses som delvis vilda och delvis domesticerade, beroende på relationen till jägarna/renköterna, se Beach & Stammler 2006, 6–30.

Lindhagen stödde den samiska mobiliseringen, men hennes beskrivning av en grupp politiskt engagerade samer som rest till Stockholm för att delta i en nykterhetskurs visar ändå på en tendens att koppla samman samer med fjällen, och därmed också med vissa rasifierade karaktärsdrag.

Så hafva de kommit hit alla dessa; de hafva ju fått mottaga en mängd skiftande och starka intryck från föreläsningar och festligheter, från hufvudstadens gatulif och sevärdheter. Måtte det komma att stå för dem som ett vackert minne af nytta och nöje, men ej med längtan störa deras lif i fjällen, där man i tankarna ser dem vandra kring med renhjord, på jakt, på fiske med dessa mjuka rörelser, som hör vildmarkens söner och döttrar till.
(Lindhagen, *Idun*, 12 jan 1905)

Artikeln är genomgående positiv, och Lindhagen räknar upp en del av de politiska rättigheter som samerna kämpade för. Däremot finns i hennes sätt att beskriva samerna ett bestående av fjäll, renskötsel, jakt, fiske och nomadisering som typiskt samiska. Lindhagen skildrar också samernas rörelsemönster som mjukt, vilket skapar en bild av ett lugnt och fredligt folk, i implicit kontrast till stadsbons jäktade, men också mer produktiva liv. På liknande sätt som Qvarnström visat att skogen ibland besjälades och gavs agens i skogsfrågan så antropomorfiseras här fjällen genom en släktförbindelse: samerna beskrivs som ”vildmarkens söner och döttrar”. Även Bruhn (denna volym) diskuterar hur den norrländska befolkningen beskrivs som ”barn” av sin omgivning. Lindhagen menar slutligen att det är viktigt att samernas liv inte ”störs” av en längtan bort från fjällen, vilket är ett implicit argument för att samerna har det bäst i sin naturliga miljö. Lindhagen tillstår själv att detta inte är en realistisk skildring, utan något ”man i tankarna ser” – det är stockholmspublikens egna romantiserade idéer om ett samiskt liv som skildras. Artikeln frammanar helt enkelt fantasin om den ädle vilden som lever ett liv i samklang med naturen och som kontrasteras mot stadsbons livliga och händelserika miljö. Nomi Claire Lazar har diskuterat idén om den ädla vilden i en amerikansk kontext och argumenterar för att den utgör en sammanhängande primitivistisk retorik som ställer urfolk i motsats till politisk mobilisering och retorisk agens (2019, 130–165). Det är en retorik som grundas i topiken att urfolk inte är

politiska och retoriska subjekt utan retoriserats som en romantiserad a-historisk grupp utanför politikens ordning.

Den andra topiken jag vill lyfta fram är hur idén om en autentisk samisk identitet kopplas samman med fjällen, som i sin tur skildras som både tysta och tystande. I en osignerad artikel i *Umebladet*, under titeln ”Elsa Laula. Lapparnas regent”, beskrivs en scen där Laula håller tal. Artikelförfattaren är mycket kritisk till Laula och samisk politisk mobilisering och lyfter fram två aspekter som ska visa att Laula inte är en ”autentisk” same: klädedräkten och fjällen.

Hastigt med snabba rörelser uppträdde å talartribunen en i fantasidräkt klädd kvinna *) hvilken syntes för länge sedan lämnat flickåldern bakom sig. ”Lappflickan” Elsa Laula stod framför oss. Det första intrycket blef: kan detta vara lapparnas så mycket omtalade förespråkarska? Vi trodde ej, att de i sin öfverväldigande storhet, så äkta natur påverkande fjällen skulle kunna bibringa ett af dess barn den förkonstling, ja, scenvana som här var händelsen.

*) Kom ej och säg att det var en äkta lappdräkt, nej långt trognare kopior finnas säkert att tillgå hos Nordiska kompaniet i Stockholm. (Osignerad *Umebladet*, 28 feb 1906)

Författaren hävdar att Laula klätt sig i en fantasidräkt och menar att det finns trognare kopior på NK i Stockholm. En sådan detalj är mycket laddad då påståendet misskrediterar Laulas *ethos* som ”autentisk” same och därmed hennes argument: hon har ingen riktig samedräkt, alltså är hon ingen riktig same, alltså är hennes argument inte representativa för samerna.³ Krav på autenticitet gäller så klart de flesta talare i vitt skilda retoriska situationer, men i koloniala sammanhang är det sällan urfolken som själva definierar innebörden i autenticiteten. Autenticiteten definieras istället

---

³ *Umebladet* har ytterligare två artiklar, ”Storfrämmande” och ”Elsa Laulas kappa”, där de kritiserar Laulas kappa (Osignerad, *Umebladet*, 17 jan 1906; och Redaktionen, *Umebladet*, 19 jan 1906). I den andra artikeln får Laula försvara sig. Även i dessa artiklar rör sig argumenten kring huruvida kappan går att betrakta som anpassad för samer, där Laula menar att så är fallet, och artikelförfattaren menar motsatsen. Det är inte svårt att se kopplingar till genus, då Laulas kläder ställs i fokus för hennes identitet, att kläderna kritiserats för att inte vara passande, och för att tidningen hävdar att hon talar för mycket när hon bemöter deras kritik. Dessa är maskuliniserade härskartekniker för att reducera kvinnors politiska åsikter till en fråga om deras utseenden och tysta dem.

utifrån kolonistörernas perspektiv, vilket naturligtvis gör det svårt att leva upp till dessa krav. Paige Raibmon undersöker diskurser kring autenticitet i förhållande till urfolk i nordvästra USA och menar att "everyone who engaged in colonial interactions participated in the manufacture and popularization of notions of authenticity" (Raibmon 2005, 8).⁴ Kravet på autenticitet gör att många politiska ledare för urfolk kan avskrivas, vilket blir tydligt i fallet med Laulas kläder.

I ovanstående citat utgörs kravet på autenticitet också av en beskrivning av fjällens storhet och äkthet. Författaren menar att Laula inte borde ha kunnat uppvisa retorisk skicklighet om hon varit ett äkta "barn" av fjällen. Fjällen fungerar här som ett tyst ideal då dess storhet och äkthet ställs mot förkonstling och scenvana, men det är också viktigt att notera att formuleringen ger agens till fjällen: "Vi trodde ej, att de i sin öfverväldigande storhet, så äkta natur *påvärkande* fjällen skulle kunna *bibringa* ett af dess barn den förkonstling, ja, scenvana som här var händelsen." (min kursivering). Det handlar alltså inte bara om att fjällen är äkta och storslagna utan också om att denna naturtyp borde ha gett upphov till vissa egenskaper hos Laula och samerna. Journalisten menar alltså att om en samisk aktör ställer sig upp "å talartribunen" så har denna aktör förlorat den förädlade natur som fjällen borde ha frambringat: fjällen borde ha tystat Laula. Artikeln slutar på samma tema: "Med stora ord och åthärfvor vinnes så lite här i världen." Av alla tidningar jag har undersökt så visar *Umbladet* tydligast denna antiretoriska inställning. I "'Lapparnas regentinna' åter i farten" beskrivs Laula som den "talföra fröken" som är "[s]jälfsäker och osympatisk i ord och later" och hos vilken "lapp-tungan löpte utan återvändo" (A. H-t., *Umbladet*, 19 april 1907). Att kräva tystnad för att kunna inta positionen som autentisk same är naturligtvis ett effektivt sätt att ifrågasätta alla samer som ägnar sig åt retorisk och politisk aktivitet. Sammanfattningsvis fungerar argumentationen i artikeln ovan enligt en topik som målar upp två motpoler: äkthet i form av en äkta samedräkt och fjällen som ställs mot förkonstling i form av en fantasidräkt och talarstolen. För

---

4 Elizabeth Povinelli visar i "Settler Modernity and the Quest for an Indigenous Tradition", att diskurser om autenticitet kan fungera för att skapa tvivel inom urfolksgrupper kring sina egna traditioner (2001, 37).

att uppnå kravet på äkthet måste det samiska subjektet därmed vara ett tyst subjekt.

Den tredje topiken jag vill diskutera är hur svenska journalister använde sig av ett ambivalent och dubbeltydigt rasbegrepp, där rasegenskaper förstods både som nedärvda och som formade av levnadsmiljö. Ett sådant rasbegrepp förklarades mer systematiskt hos vissa av tidens evolutionsfilosofier, till exempel hos Jean-Baptiste Lamarck och Herbert Spencer, som i korthet menade att evolution gör att olika raser anpassar sig efter sin levnadsmiljö, att denna anpassning sedan ärvs till nästa generation och att det därför är inom en specifik levnadsmiljö som en ras har bäst chanser att överleva. I det material jag studerar finns ganska få explicita referenser till evolutionsteori, men det är ändå tydligt att många majoritetssvenska journalister under denna tid ansåg att olika folkgrupper levde i samklang med sin miljö och sin odlingsform och att detta var nedärva och inte inlärd egenskaper. I ”lappfrågan” så ansåg många att fjällen och renskötelsen format sådana rasegenskaper hos samerna att de nu enbart skulle överleva som nomadiserande renskötare. Brit Uppman sammanfattar detta synsätt:

Nomadernas bättre framtidsutsikter i jämförelse med de bofasta samernas bedömdes alltså ha sin grund i den samklang som genom tiderna skulle ha uppstått mellan karaktär och livsföring hos dem och den natur de levde i. De bofasta samerna däremot ansågs av vissa författare ha förlorat sin "lappnatur" och istället fått en bondenatur, men i denna situation befann de sig konkurrens med en överlägsen ras och kunde inte äga bestånd som samer. (Uppman 1978, 48)

Detta rasifierande synsätt var ett tveeggat svärd, då den dels innebar att samernas ”naturliga” rätt till marken stärktes men också begränsade möjligheter att hävda äganderätt, som ansågs oförenliga med nomadiseringen.⁵

⁵ Denna syn företrädades av många svenska aktörer, framförallt förespråkarna för nomadskolesystemet, vilka arbetade för att – inom vissa, begränsade ramar – stärka renskötarnas ställning (Pusch 1998; Lundmark 2002, 82 f; Sjögren 2010, 49–58). Bilden som förmedlades inom lappväsendet var mycket motsägelsefull, men i olika perioder har de nomadiserande renskötande samerna i framförallt Norrbotten lyfts fram som att de hade bättre möjligheter till överlevnad och utveckling genom att de bedrev en mer äkta renskötelse (Lantto 2010, 34). Erik Erlandson-Hammargren diskuterar hur vissa kritiker av industrialiseringen såg samerna som den grupp som skulle överleva bäst på grund av sin naturliga anpassning efter att industrialiseringen misslyckats och gått tillbaka (Erlandsson-Hammargren 2006, 414 f.).

Denna topik kommer t.ex. till uttryck i Janrik Bromés artikel ”Ett inlägg i lappfrågan. III. Huru lapparna nu har det ställt”:

På konferensen i Fatmomakke i fjor framhöll lapparne enstämmigt att de af sitt innersta hjärta ville behålla sin stams särställning och ej införlivas med svenskarne. Skall emellertid denna deras idé äfven för framtida dagar kunna äga bestånd, måste vårt lands lappfolk öfver allt se till att rensköt-seln fortfarande som hittills blir deras hufvudnäring. Om denna emellertid skulle öfverges för nybygget, blir det ock slut med särställningen och de svenska lapparnes saga är sannolikt snart all. Ty det är på fjällapparne, på de renskötande, som framtiden för same-folket nu måste byggas. (Bromé, *Hernösandsposten*, 6 okt 1906)

Här menar alltså Bromé att i den mån samerna har en framtid så är den kopplad till renskötelsen och ”fjällapparna”. Argument bygger på topiken att samerna (och andra folk) utvecklar bäst överlevnadsmöjligheter i förhållande till sin omgivande natur. Idén kommer också till uttryck i den osignerade artikeln, ”De populärvetenskapliga nykterhetskurserna. Fredagens föreläsningar”, som argumenterar för nödvändigheten i att de renskötande hålls isolerade från de bofasta genom ett segregerat skolsystem:

Vidare är det viktigt att låta lapparne vara lappar. Det är ej lyckligt att sätta deras barn i fasta skolor, där de skola sitta år efter år för att sedan åter kastas ut i fjällkåtorna. Ett sådant barn får icke kärlek till nomadlivet. Undervisningen bör ordnas med vandrande kateketer, som följa lapparne på sommaren, och vinterkurser under den tid lapparne ligga nere i bebodda trakter. Såsom nomader äro lapparne små furstar, såsom bofasta äro de proletärer. (Osignerad, *Svenska Dagbladet*, 12 jan 1907)

Återigen utgörs argumentet av att samerna har det bäst som nomader i fjällen (som ”små furstar”), medan de inte klarar av sin försörjning som bofasta bönder (som ”proletärer”). Denna relation till fjällen, kåtorna och nomadiseringen upprätthålls enligt författaren på ett affektivt plan: det är genom kärlek som samerna väljer nomadlivet. Att det skulle röra sig om kärlek och frivillighet motsägs av att svenska staten tvingade in de renskötande samernas barn i nomadskolsystemet. I artikeln fungerar fjällen helt okommenterat som en utgångspunkt eller scenisk fond – de nämns helt kort i relation till kåtorna – men de är ändå det landskap som möjliggör

för det ambivalenta rasbegreppet att fungera retoriskt. Det är i fjällen de renskötande har bäst förutsättningar på grund av en rasmässig anpassning till levnadsmiljön. Återigen är det en topik som innebär ett tystande av samiska åsikter och krav eftersom kopplingen fjällen – nomadisering gjorde att alla argument om äganderätt uteslöts.

Även Laula använder sig av topiken att ett folk rasmässigt anpassar sig efter sin miljö, men för henne ger det andra konsekvenser. I den osignerade artikeln ”Elsa Laula”, där ett av Laulas tal citeras, uttrycker Laula det så här:

Och att lapparna med sina små behof, och vana vid försakelser, passa bättre till jordbrukare i dessa trakter än till och med nybyggaren, faller af sig själf. Förnöjsamhet är en af grundbetingelserna till att blifva jordbrukare i dessa trakter, och denna egenskap torde lappen i högre grad än andra, hvara af naturen utrustad med (Osignerad, *Västerbottens-Kuriren*, 7 april 1904, citerat ur Lauritz [red.] 2006, 55 f).⁶

Precis som många svenska journalister så menar Laula att samerna anpassat sig rasmässigt, eller ”naturligt”, till miljön men för henne leder det till slutsatsen att de är bättre lämpade för både renskötning och jordbruk i lappmarkerna. I hennes argumentation stärker alltså den rasmässiga anpassningen samernas anspråk på äganderätt till markerna. Något paradoxalt är det alltså denna topik om rasegenskaper som är lättast att bemöta från samiskt håll: det var svårt för samiska ledare att hävda sin rätt till politisk subjektivitet när deras publik såg en a-historisk primitiv naturvarelse och det var svårt att bemöta argument när deras publik avkrävde tystnad för att uppfylla kravet om autenticitet. Men att hävda att samerna hade vissa rasegenskaper som gjorde dem lämpade för att bruka lappmarkerna – där de bott längre än majoritetssvenskarna – var en retorisk väg framåt som gav gehör hos många journalister.

---

⁶ Möjligen är det Laula som har författat hela eller delar av artikeln, då stora delar av den är skriven på ett sådant sätt att hon framstår som författaren – den återger alltså inte bara hennes argument, utan texten är skriven utifrån hennes position i talarsituationen. Ett annat alternativ är att skribenten har ”levt sig in i” hennes argument så pass mycket att hen skriver utifrån Laulas perspektiv.

Den fjärde topiken jag vill analysera utgörs egentligen av frånvaro av en viss typ av natur. Fjällen får stor plats i den samepolitiska debatten medan skogarna, där skogs- och fiskesamerna bodde och där även de nomadiserande fjällsamerna tillbringade vintern, väldigt sällan beskrivs i det material jag undersökt. Skogsmiljön bedömdes alltså *inte* lämna motsvarande rasmässiga avtryck i samernas anpassning till naturen. I den mån skogarna överhuvudtaget nämns, är de källan till fattigdomen samerna lider av, såsom i denna artikel som, under rubriken ”Elsa Laula och lappfrågan”, inleds på detta sätt: ”Hela Sverige känner numera Elsa Laula, lappflickan, som gjort till sitt lufs mål att höja den andliga nivån hos sina stamfränder, det döende folket i Lapplands skogar.” (Osignerad, *Vårt Land*, 8 jan 1907). Detta är en ganska ovanlig inramning av samernas liv och intressant nog kopplas skogen samman med samernas utdöende. I den mån samerna skildras med framtidshopp är det i överväldigande majoritet i fjällmiljö som nomader. I den svenska debatten är det alltså fjällnaturen som samerna kunde leva och verka i, medan skogsnaturen ledde till förfall. Det är naturligtvis svårt att sätta fingret på en tystnad eller avsaknad av sceniska skildringar, men givet att fjällen utgjorde en så central del av rapporteringen om samepolitiska frågor så är avsaknaden av skogsmiljöer talande: om det enbart var fjällen som retoriserades och användes för olika topiker i argumentationen så hade samerna heller ingen plats i debatten om skogen. Även denna topik innebar alltså ett tystande av samisk retorisk aktivitet.

Jag har i en tidigare text diskuterat hur denna tystnad innebar vissa paradoxer: Om Norrland beskrevs som fattigt, kargt och avståndsmässigt långt borta i samepolitiska debatter, medan man i frågor rörande majoritetssvenskar såg Norrlands natur som full av möjligheter, resurser och rikedomar, så menar jag att de spatiala representationerna är rasifierade och hierarkiserande (Buhre 2015). Dessa rasifierade rumsligheter går ut på att definiera vem som har tillgång till modernitetens produktiva möjligheter, men också vem som har rätt att föra fram sina åsikter kring marken och hur den bör användas. Sammantaget innebär alltså dessa fyra topiker – vildhet, autenticitet, naturanpassning och avsaknad av andra miljöer – att samerna berövas möjlighet till retorisk agens i debatten om Norrland och dess naturtillgångar. När den retoriska kartan över lappmarkernas tillgång-

ar skrevs fram i svensk press rättfärdigade vissa rumsliga representationer att man tog ifrån samerna deras landrättigheter och tillskrev dem en allo-kronistisk plats – en dåtida kvarleva på väg att försvinna – i samhällsbygget. Dessa retoriserade scener av samisk rumslighet innebar att fjällen fungerade som en kuliss mot vilken samerna avkrävdes tysthet och därmed ett utanförskap i det svenska politiska och retoriska landskapet.

Sammanfattande diskussion: Rummet utanför det politiska samtalet

Jag har i denna text diskuterat hur retoriseringen av samisk rumslighet tog sig uttryck i svensk press under tidigt 1900-tal. Denna rumslighet utgjorde en sorts fond mot vilken svenska journalister kunde dra diverse slutsatser. Trots att många av de majoritetssvenska journalisterna var sympatiskt inställda till samerna utgick de allra flesta från att samerna var nomadiserande fjällrenskötare – vilket fick konsekvenser för hur de såg på samiska politiska rättigheter och samisk mobilisering. Jag har visat hur fjällen retoriserades i den mediala debatten och analyserat fyra viktiga topiker: fjällen som en fantasi där samerna utmålades som ädla vildar i en vild natur; fjällen som ett tyst och ädelt ideal som dess ”barn” var tvungna att leva upp till för att framstå som autentiska; att samerna utvecklade vissa rasegenskaper i samklang med fjällnaturen och därför var naturligt lämpade för renskötsel; och till sist, frånvaron av skildringar av andra miljöer, framförallt skogen, som utgjorde en stor del av de flesta samers livsvillkor. Genomgående för de rumsliga topiker jag diskuterar i denna text är att samerna avskrivs som retoriska och politiska subjekt: de tillhör en rumslighet som inte är stadens aktiva utan ett vilt och tyst naturlandskap. Denna slutsats lyfter frågor om vilka typer av rumslighet som skapar möjligheter för politisk agens och vilka som inte gör det. Den visar också på vikten av att studera hur olika rum retoriserats och ges koloniala, rasifierade och anti-retoriska betydelser.

Jag tror inte det är en slump att fjällen framträder så tydligt som ett retoriserat tema i det undersökta materialet. Fjällen utgjorde en tacksam bild då de snabbt skapade idéer och konnotationer hos mottagaren som stod i tydlig och exotisk kontrast till läsarens hemmamiljö. Det är en ko-

lonial föreställning där fantasier om fjällen skrevs över på samerna vilket bidrog till deras rasifiering och perifer position. De ädla, stora och gränslösa fjällen – det nomadiska rummet – utanför den majoritetssvenska moderna och produktiva staden och regionen, blev viktiga retoriska redskap i avskrivandet av samernas politiska mobilisering. Den svenska journalistiken aktualiserade därmed ett rasifierat rumsligt utanförskap, mot vilken samerna kunde avskrivas som politiska subjekt, utan rätt att föra fram sin talan.

Referenser

Primärkällor

- Bromé, Janrik, "Ett inlägg i lappfrågan. III. Huru lapparna nu har det ställt", *Hernösandsposten*, 6 okt 1906.
- H-t., A., "Lapparnas regentinna' åter i farten", *Umebladet*, 19 april 1907.
- Hedenström, Gustav Z., "Lappmötena i fjällen. (Bref från Fatmomakke.)", *Dagen*, 18 juli 1905.
- Lindhagen, Anna, "Lappfolket vid nykterhetskurserna i Stockholm", *Idun*, 12 jan 1905.
- Osignerad [senare delen möjligen Elsa Laula], "Elsa Laula", *Västerbottens-Kuriren*, 7 april 1904 citerad ur Lauritz [red.] 2006, 54 ff.
- Osignerad, "Storfrämmande", *Umebladet*, 17 jan 1906.
- Osignerad, "Elsa Laula. Lapparnas regent", *Umebladet* 28 feb 1906.
- Osignerad, "Elsa Laula och lappfrågan", *Vårt Land*, 8 jan 1907.
- Osignerad, "De populärvetenskapliga nykterhetskurserna. Fredagens föreläsningar", *Svenska Dagbladet*, 12 jan 1907.
- Redaktionen, "Elsa Laulas kappa", *Umebladet*, 19 jan 1906.

Övriga källor

- Beach, Hugh & Stammer, Florian (2006). "Human-Animal Relations in Pastoralism", *Journal of Nomadic Peoples*, vol. 10:2, 6–30. <https://doi.org/10.3167/jnp.2006.100202>.
- Bitzer, Lloyd (1968). "The Rhetorical Situation", *Philosophy and Rhetoric*, vol. 1, 1–14.
- Buhre, Frida (2015). "Att läsa mellanrum eller tomrum? Ett retorik-analytiskt vägskäl", i Erik Bengtson och Frida Buhre (red.) *Förledd och förtjust: Andra generationens retorikvetare tar ordet*. Södertörns högskola: Södertörn retoriska studier 3, 43–59.

DET TYSTA LANDSKAPET

- Erlandson-Hammargren, Erik (2006). *Från alpromantik till hembygdsromantik: Natursynen i Sverige från 1885 till 1915, speglad i Svenska Turistföreningens årskrifter och Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, (Avh. Lund: Univ.) Hedemora: Gidlunds förlag.
- Fabian, Johannes (2002). *Time and the Other: How Anthropology Makes Its Object*. New York: Columbia University Press.
- Johannisson, Karin (1984). "Det sköna i det vilda", i Tore Frängsmyr (red.) *Paradiset och vildmarken*, Stockholm: Liber förlag, 15–81.
- Karlsson, Christer (2000). *Vetenskap som politik: K. B. Wiklund, staten och samerna under 1900-talets första hälft*, Umeå: Kulturens frontlinjer: Skrifter från forskningsprogrammet KULTURGRÄNS NORR, nr 25.
- Lantto, Patrik (2000). *Tiden börjar på nytt. En analys av samernas etnopolitiska mobilisering i Sverige 1900–1950*, (Avh. Umeå: Univ.) Kulturens frontlinjer: Skrifter från forskningsprogrammet KULTURGRÄNS NORR, nr 32.
- Lantto, Patrik (2010). "Bilderna av ett utdöende folk? Länsstyrelserna och samefrågan under 1800-talet", *Öknytt*, vol. 1–2, 28–49.
- Lantto, Patrik & Mörkenstam, Ulf (2008a). "Samerörelsen och offentlig svensk samepolitik", i Mehrdad Darvishpour och Charles Westin (red.) *Migration och etnicitet: Perspektiv på ett mångkulturellt Sverige*, Lund: Studentlitteratur, 139–174.
- Lantto, Patrik & Mörkenstam, Ulf (2008b). "Sami Rights and Sami Challenges: The Modernization Process and the Swedish Sami Movement, 1886–2006", *Scandinavian Journal of History*, vol. 33:1, 26–51. <https://doi.org/10.1080/03468750701431222>
- Lauritz, Martin (red.) (2006). *Vilhelmina: En lappmarksbygd på väg mot framtiden: 1900–1917*, Umeå: Dialekt-, ortnamns-, och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM) och Vilhelmina Kommun.
- Lazar, Nomi Claire (2019). *Out of Joint: Power, Crisis, and the Rhetoric of Time*. New Haven, CT: Yale University Press. <https://doi.org/10.2307/1j.ctvgc62cx>
- Lundborg, Herman (1926). *Racial Characters of the Swedish Nation: Anthropologia Suecica*, Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Lundmark, Lennart (2002). "Lappen är ombytlig, ostadig och obekvämd": *Svenska statens samepolitik i rasismens tidevarv*, Umeå: Norrlands universitetsförlag.
- Lundmark, Lennart (2008). *Stulet Land: Svensk makt på samisk mark*, Stockholm: Ordfront förlag.
- Mörkenstam, Ulf (1999). *Om "Lapparnes privilegier": Föreställningar om samiskhet i svensk samepolitik 1883–1997*, (Avh. Stockholm: Univ.) Stockholms Universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Povinelli, Elizabeth A. (2001). "Settler Modernity and the Quest for an Indigenous Tradition." I Dilip Parameshwar Gaonkar (red.) *Alternative Modernities*. Durham, NC: Duke University Press, 24–57.
- Pusch, Simone (1998). "Nationalismen och kätaskolan" i Peter Sköld och Kristina Kram (red.) *Kulturkonfrontationer i Lappmarken: Sex essäer om mötet mellan samer och svenskar*, Umeå: Kulturens frontlinjer: Skrifter från forskningsprogrammet KULTURGRÄNS NORR, nr 13.

- Qvarnström, Sofi (2016). ”Opinionskamp i skogsfrågan: Bolag och bönder i Jämtländsk dagspress 1894”, i Erik Nydahl och Jonas Harvard (red.) *Den nya staten: Ideologi och samhällsförändring kring sekelskiftet 1900*, Lund: Nordic academic press, 213–242.
- Qvarnström, Sofi. (2017). ”Som om bygden helt oförmodadt flyttats in i skogen’: Föreställningar om skogen i svensk litteratur kring sekelskiftet nittonhundra”, i Anna Möller-Sibelius och Freja Rudels (red.) *Modernitetens uttryck och avtryck: Litteraturvetenskapliga studier tillägnade professor Claes Ahlund*, Åbo: Föreningen Granskaren, 10–20.
- Raibmon, Paige (2005). *Authentic Indians: Episodes of Encounter from the Late-Nineteenth-Century Northwest Coast*. Durham, NC: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822386773>
- Sjögren, David (2010). *Den säkra zonen: Motiv, åtgärdsförslag och verksamhet i den särskiljande utbildningspolitiken för inhemska minoriteter 1913–1962*, (Avh. Umeå: Univ.) Institutionen för idé- och samhällsstudier.
- Uppman, Brit (1978). *Samhället och samerna: 1870–1925*, (Avh. Umeå: Univ.) Acta Iniversitatis Umensis: Umeå studies in the humanities, vol.19.
- Wiklund, K. B. (1911). ”Lappar”, i V. Leche m.fl. (red.) *Nordisk familjebok: Konversationslexikon och realencyklopedi: vol. 15*, Stockholm: Nordisk familjeboks förlag.